

Jana Vallová

St. Elizabeth University of Health and Social Work in Bratislava

Násilie páchané na ženách ako prejav
agresie a formy porušovania ľudských
práv žien a možnosti riešenia / *Violence
against women as a sign of aggression and
human rights violation of women and possible
solutions*

Abstract

The article deals with the issue of violence against women as a matter of human rights violation. It deals with the issue of violence against women with reference to the characteristics of domestic abusers and the most common victims - women in terms of education and economic activity. The article describes the myths about violence and international institutions dealing with violence against women.

To write the article was used qualitative analysis of the sources of literature on the topic.

To address violence against women and domestic violence involving different ministries and institutions, hence the need to strengthen the legal and institutional framework in order to recognize women's rights and their protection against all forms of violence. In order to address the issue of violence against women is an important addition to the national level of interest in its solutions at regional and local level.

Providing fast, effective and available to help women at risk of violence and their children is often a crucial mechanism for saving lives of women and children, improving their quality of life and punishing the perpetrators.

Despite the undeniable shift in the problem of violence against women in recent years it should be noted that we lack a systematic approach and coordinated provision of assistance to women experiencing violence, as well as systematic primary prevention, ie prevention of violence. It is necessary to enact legislation that will define domestic violence, including all its latent form.

Keywords: Violence against women. Human rights. Domestic violence. Aggression. International organizations.

Násilie na ženách je v súlade s medzinárodným konceptom ľudských práv chápané ako porušovanie ľudských práv a forma diskriminácie žien. Je to forma rodovo-podmieneneho násillia, ktoré je nasmerované proti ženám z dôvodu ich príslušnosti k ženskému rodu a postihuje ženy disproportionalne.

Násilie na ženách má v podmienkach Slovenskej republiky najmä - ale nielen - povahu domáceho násillia a preto napriek vysokému výskytu vysokú latenciu. Väčšina násilných činov páchaných na ženách sa pácha doma za zavretými dverami, kde okrem detí nie sú prítomní žiadny svedkovia. Citlivosť a náročnosť problematiky násillia na ženách ako i stále pretrvávajúca existencia stereotypných predstáv o úlohe ženy a muža v rodine prispeli k dlhodobej tabuizácii témy a jej absencii vo verejnom a politickom diskurze. Z toho vyplývajúce nesprávne chápanie a postoje spoločnosti ako aj exekutívy k násilliu na ženách ako takému znamenali absenciu koordinovaných a špecializovaných služieb pomoci obetiam tohto násillia.

Osoby zraniteľné sú ženy, obeť znásillnenia, ktoré sú často vystavené sekundárnej viktimizácii v procese vyšetrovania a preto zostáva väčšina prípadov neoznámená. Formy násillia na ženách môžu mať podobu obmedzovania reprodukčných práv, napr. nútenie k interrupcii, nútenie alebo zabraňovanie používania antikoncepcie. Zo zahraničia sú známe aj iné formy násillia na ženách ako je gendercída (interrupcie ženských plodov), vraždy z cti alebo zmračenie ženských pohlavných orgánov. Hoci takéto problémy na Slovensku zatiaľ nie sú verejne známe, treba im venovať pozornosť najmä medzi ohrozenými skupinami žien (napr. ženy migrantky).

Násilie na ženách predstavuje najvýraznejšiu formu porušovania ľudských práv žien. Napriek odhadovanému vysokému výskytu má nielen na Slovensku, ale i v celej Európe a v globálnom meradle, vysokú mieru latencie. Až v poslednom desaťročí sa dostala do pozornosti verejných politík.

Téma domáceho násillia páchaného na ženách prešla za posledné roky výraznou detabuizáciou. Problém čisto domáceho a súkromného problému sa postupne stal problémom celej spoločnosti. Výrazný podiel na tejto zmene majú mimovládne organizácie, ktoré aktívne pomáhajú týraným ženám. Ich činnosť výrazne ovplyvnili medzinárodné organizácie ako sú Organizácia spojených národov alebo Rada Európy.

Detabuizácia domáceho násillia bola postupná, tak ako sa vyvíjala spoločnosť a jej schopnosť a ochota riešiť tento prejav agresie v rodinách. V minulosti bolo chápané domáce násilie odlišným spôsobom, bolo to dané spoločnosťou, zákonmi a prístupom k násilliu v rodinách, ktoré bolo považované za privátne. Definovanie a označenie domáceho násillia bolo podmienené vznikom medzinárodných organizácií, ktoré začali otvorene hovoriť o tomto celospoločenskom probléme. Žiadny problém nie je možné riešiť bez poznania príčin jeho vzniku. Faktory vzniku domáceho násillia sú rôzne, od tolerovania násillia spoločnosťou, cez náboženské a kultúrne tradície až po násilie v pôvodných rodinách, prípadne socioekonomické faktory týkajúce sa statusu agresora v rámci spoločnosti alebo rodiny. Ak hovoríme o domácom násillí páchanom na ženách, hovoríme o rôznych druhoch násillia. Nejedná sa iba o násilie, ktoré je na prvý pohľad zjavné, ale hovoríme aj o násillí,

ktoré nezanecháva modriny a zlomeniny. Psychické dôsledky týraných žien bývajú horšie ako tie fyzické. Častokrát dochádza ku vzniku psychických porúch v podobe poklesu sebadôvery, poruchy stravovania, spánku či samovražedných pokusov. Napriek tomu ženy zostávajú s násilníkom a dôvodov je niekoľko. Strach o život, zdravie, strach z budúcnosti, závislosť od partnera alebo predsudky spoločnosti.

ČO JE NÁSILIE

Násilím je každá forma ubližovania, prejavu nadvlády, vyhrážania sa, zneužívania moci, fyzického, psychického a sexuálneho nátlaku. Násilie nie je konflikt ako napríklad hádka. V konflikte sa stretnú rovnocenné strany, kým násilie znamená, že jedna strana zneužíva svoju prevahu moci.

Podľa údajov polície až 70 % násilných trestných činov, v ktorých bola obeťou žena, bolo spáchaných v domácnosti. Domáce násilie sa vyskytuje omnoho častejšie než násilie páchané na verejnosti.

Domáce násilie nie je jednorazový čin, opakuje sa, dlhodobo pretrváva a jeho intenzita sa časom stupňuje.

Podľa výskumov a štatistík zažíva každá piata až štvrtá žena násilie v párovom vzťahu zo strany muža.

Z hľadiska formy je možné analyzovať násilie z rôznych hľadísk. Prehľadná je dvojfaktorová klasifikácia rodinného násillia Browneho a jeho spolupracovníkov (Browne, Herbert, 1997). Násilie je v nej rozdelené na aktívne a pasívne formy. Aktívne násilie je súhrnné označenie zneužívania a trápenia vo fyzickom, psychologickom alebo sexuálnom kontexte, pričom konkrétne aktivity sú nasmerované voči obeť s cieľom jej ublížiť. Aktívne násilie je obvykle sytené hnevom voči obeť.

ZNEUŽÍVANIE A TÝRANIE

Fyzickým týraním je spôsobovanie fyzickej bolesti alebo zranenia, alebo vyhrážanie sa zraneniami, napr. štychanie, facky, bitie, ťahanie za vlasy, štypanie, vykrúcanie rúk, prstov, kopanie, bitie s predmetmi, popálenie, bodanie, strelba, väznenie, atď. Nútenie alebo obmedzovanie použitím fyzickej sily.

Sexuálne týranie a zneužívanie má viacero foriem, napr. sexuálny kontakt bez súhlasu, nanútené sledovanie sexuálnych výjavov aktivít, hanlivé správanie sa voči niekomu v sexuálnom zmysle.

Psychologické (mentálne) týranie je spôsobovanie mentálneho utrpenia a sužovania, obmedzovaním styku s priateľmi, chodenia do školy alebo do práce; nútená izolácia a väznenie; nútenie sledovať násilie; znervózňovanie vyvolávaním strachu z fyzického násillia alebo ublíženia iným; vyhrážanie, vydieranie, vyhrážanie samovraždou, obťažovanie; ničenie a poškodzovanie obľúbených vecí, zvierat.

Emocionálne týranie je sústavné kritizovanie, pokorovanie, ohováranie, urážanie, zhadzovanie, prezývanie a iné postupy podkopávajúce obraz o sebe a sebedovomie.

Materiálne (ekonomické) zneužívanie je nedovolené finančné alebo iné vykorisťovanie, kontrola príjmov a iných finančných zdrojov potrebných na ekonomické zabezpečenie a osobné prežitie. Nanútenie materiálne závislosti.

ZANEDBÁVANIE

Úmyselné zanedbávanie možno charakterizovať ako odmietnutie alebo zanedbanie povinnej starostlivosti, vrátane vedomej a zámernej snahy spôsobiť fyzický alebo emocionálny stres, napr. úmyselné opustenie alebo úmyselné odmietnutie poskytnutia stravy, peňazí, starostlivosti o zdravie.

Neuvedomé zanedbávanie je zlyhaním v poskytovaní povinnej starostlivosti, s výnimkou vedomého a zámerného spôsobovania fyzickej alebo emocionálnej nepohody, napr. opustenie, neposkytnutie stravy, peňazí, starostlivosti o zdravie pre nedostatočné znalosti, lenivosť, nevládnosť.

Zlé zaobchádzanie medzi partnermi (manželmi) v domácom prostredí patrí medzi najčastejšiu formu násilia. V partnerských vzťahoch častejšie bije muž ženu, čo sa môže začať už počas spoločného chodenia. Výnimkou nie je ani agresívne správanie partnerov voči tehotným partnerkám.

V súvislosti s násilím koluje veľa nesprávnych, ale pevne zakorenených predstáv, napríklad, že násilie je dôsledkom chudoby, nezamestnanosti, požívanie alkoholu či duševnej choroby. Násilie nepozná hranice, vyskytuje sa vo všetkých politických, ekonomických, kultúrnych, náboženských a sociálnych vrstvách a skupinách.

Právnymi dôvodmi násilia páchaného na ženách sú tolerovanie násilia spoločnosťou, výchova v duchu stereotypnej „mužnosti“, historicky vytvorená sociálna, politická a ekonomická rodová nerovnosť a závislosť žien od mužov, náboženské a kultúrne tradície, ktoré priamo a nepriamo určujú mužom právo podkladať ženu (a deti) za svoj majetok a rozhodovať o nich, ako aj všeobecná neinformovanosť o ľudských právach a mýty o súkromnom živote.

HISTÓRIA DOMÁCEHO NÁSILIA

Bitie a zneužívanie dievčat a žien je historickou konštantou. Po stáročia bolo vo vývoji ľudstva, rodiny a manželstva normálne nadradené postavenie muža a jeho výlučná moc alebo prevaha pri spravovaní vecí verejných a rodinných. Po celé stáročia bolo normálne, dokonca žiaduce, aby muž ovládal a trestal svoju manželku aj prostredníctvom využívania fyzickej sily. Toto právo mužov ponižovať a trestať svoje manželky podporovali a udržiavali právne, náboženské a kultúrne normy. Je tomu len sto rokov, čo bolo mužom toto legálne právo biť manželku odňaté. Právne normy zanikli, ale správanie pretrváva.

Bitie ženy bolo súčasťou patriarchálneho systému a bolo uznávané ako normálna, žiaduca forma správania. A toto jeho ponímanie a hodnotenie, prinajmenšom ako prípustného a ospravedlniteľného správania muža voči žene, pretrváva dodnes. Veľmi veľa z patriarchálnej ideológie sa aj dnes odráža v našej štruktúre, inštitúcie a mechanizmy ešte aj dnes priveľmi ochraňujú autoritu, moc a nadradenosť mu-

žov. Ak chceme odstrániť násilie zo života žien a ak mu chceme predchádzať, musíme nevyhnutne „búrat“ mýty, odstraňovať patriarchálne kultúrne vzorce a poskytnúť nové modely skutočne rovnocenného postavenia ženy a muža v rodine a spoločnosti. A musíme o násilí páchanom na ženách hovoriť.

DEFINÍCIA DOMÁCEHO NÁSILIA

Jednoznačné vymedzenie pojmu domáce násilie neexistuje. Stále pretrvávajú problémy s definíciou domáceho násilia, dokonca každá disciplína, ktorá sa násilím zaoberá, sa usiluje o vytvorenie vlastnej definície. Obsah definícií závisí primárne od toho, z akého zdroja sa čerpajú informácie na teoretické zovšeobecnenia.

Domáce násilie je násilie, ktoré sa vyskytuje vnútri súkromnej sféry všeobecne medzi jednotlivcami, ktorí sú pokrvne alebo intímne príbuzní.

Násilie voči ženám je akýkoľvek čin rodovo podmieneného násilia, ktorý spôsobí alebo by mohol spôsobiť telesnú, sexuálnu alebo duševnú ujmu alebo utrpenie žien, vrátane hrozby takýmito činmi, zavražďovania alebo úmyselného obmedzovania slobody, a to vo verejnom alebo súkromnom živote.

Násilie páchané na ženách je prekážkou pri dosahovaní takých cieľov ako rovnoprávnosť, vývoj a mier. Násilie páchané na ženách bráni ženám využívať ľudské práva a slobody, porušuje tieto práva, alebo ich anuluje.

Partnerské násilie, ako psychické alebo fyzické násilie (vrátane sexuálneho) v rámci manželského alebo nemanželského spoluzitia, aj keď k násilíu dôjde po rozchode, ale aj v priamej spojitosti s predchádzajúcim spoluzitím. Pri tomto násilí ide o proces, ktorého cieľom je kontrolovať a dominovať, ktorým sú porušované tak práva na slobode ako aj telesná, duševná a sexuálna nedotknuteľnosť partnera. Pritom môže mať, najmä psychické násilie („duševná krutosť“), obrovské následky na schopnosť postihnutej ženy brániť sa voči tomuto násilíu alebo ukončiť vzťah.

Najvšeobecnejšie sa dá charakterizovať ako akékoľvek násilie, pri ktorom je alebo v minulosti bola obeť a páchatel' v nejakom osobnom vzťahu. V takomto chápaní nezahŕňa iba násilie voči ženám, ale aj voči deťom, násilie medzi súrodencami a zneužívanie a zanedbávanie starých ľudí svojimi deťmi.

MÝTY O NÁSILÍ

Prvým veľmi rozšíreným mýtom je zamieňanie násilia s bežnou rodinnou hádkou. Rozdielom medzi hádkou a násilím je však nevyrovnanosť sily a moci, čo so sebou nesie možný vznik nebezpečenstva zo strany silnejšieho partnera, ktorý svoju prevahu zneužije na presadenie svojich názorov a záujmov. (Marvánová-Vargová et al., 2008)

K ďalším mýtom patrí priradenie násilného správania iba do sociálne slabších, prípadne problémových rodín. Takýto postoj a názor spoločnosti vyvoláva strach obeť z reakcie jej blízkych a okolia na násilie v jej rodine, ktorá inak nevystupuje ako problémová, prípadne sociálne slabšia rodina. (Piata žena, 2001). Aj podľa

Mátela (2009) sa násilie v stredných a vyšších vrstvách ľahšie utajuje, nakoľko násilník na verejnosti vystupuje inak ako doma, kde sa mení na násilníka, tyrana.

Nezasahovanie štátu do domáceho násilia patrí k ďalším mýtom spojeným s násilím v rodinách. Súčasťou tohto mýtu je domnienka, že násilie v rodine je súkromnou záležitosťou, ktorá sa má vyriešiť za zatvorenými dverami. Opak je však pravdou, pretože týraná žena sa nedokáže sama postaviť násilníkovi, a preto je nevyhnutný zásah jej okolia. (Mátel, 2009)

K mýtom patrí aj vyhlásenie, že ženy si násilie len vymýšľajú, aby získali výhody pri prípadnom rozvode alebo aby im bol prisúdený byt, či iná nehnuteľnosť. Skutočnosťou však je, že ženy skôr násilie taja alebo bagatelizujú, než by ohľadne násilia prehánali. Tiež nie je pravdivé vyhlásenie, že ženy vyprovokujú násilie, a svojim konaním si ho tak zaslúžia. Tento postoj nepripisuje vinu násilníkovi, ale naopak práve obeti. K mýtom patrí aj vyjadrenie, že ženy si násilných partnerov vyberajú samy. Skutočnosťou je, že žiadna žena nevstupuje do vzťahu s vedomím, že partner je násilník a tyran. Súvisí to s tým, že násilné správanie sa zväčša nezačína hneď na začiatku vzťahu. (Marvánová – Vargová et al., 2008)

Taktiež alkoholizmus násilníka patrí k mýtom o násilí. Alkohol je len stimulom, nie príčinou vzniku násilia. Aj abstinenti môžu týrať svoje partnerky. Alkoholici, prípadne užívatelia alkoholu, týrajú svoje partnerky aj v triezvom stave. (Mátel, 2009) Tiež sem môžeme zaradiť aj mýtus o mužoch, ktorí v detstve prežili násilie. Je to síce jeden z možných faktorov vzniku násilia, nie je však v žiadnom prípade ospravedlniteľný.

Ďalším mýtom týkajúcim sa týrania žien mužmi je ten, že muž nevie vyjadriť svoje city iným spôsobom a niekedy vybuchne. Tento argument však odmieta skutočnosť, že násilník a jeho konanie je výberové, čiže takýto muž neudrie rovnocenného partnera, ale slabšiu partnerku áno. (Piata žena, 2001).

Posledným mýtom je argument, že žena chce byť týraná, a preto s tyranom zostáva. Skutočnosťou však je, že týraná žena býva veľmi často bojazlivá, závislá od partnera a izolovaná od svojho okolia. Ani odchod od násilníka nemusí znamenať zmenu k lepšiemu – intenzita násilia sa môže ešte viac vystupňovať po rozchode partnerov. (Mátel, 2009)

Pre väčšinu ľudí tvorí ich základné bezprostredné sociálne prostredie rodina. Rodina ako primárna skupina poskytuje svojim členom zabezpečenie základných potrieb, k nim patrí aj poskytovanie bezpečia a istoty. Aj pre rodinu však platí, že voči agresii nie je žiadne sociálne prostredie imúnne, a že agresia sa vyskytuje vo všetkých druhoch sociálnych vzťahov a v rámci nich medzi všetkými účastníkmi vo všetkých smeroch. (Lovaš, 2010)

V 70. rokoch minulého storočia sa stala agresia v domácom prostredí predmetom výskumu. Na základe množstva nahromadených údajov sa presvedčenie o oáze bezpečia a pokoja, o rodine, posunulo do sféry mýtov.

FAKTORY PODPORUJÚCE AGRESIU

Medzi faktory ovplyvňujúce agresiu zaradujeme biologické faktory, alkohol, drogy a sociálne faktory.

Vzťah alkoholu a agresie je už dlhší čas veľmi dobre známy nielen odborníkom, ale aj ostatnej populácii. Dobre na neho poukazujú údaje, týkajúce sa spáchaných trestných činov pod vplyvom alkoholu. Podľa uverejnených informácií sa v niektorých z početných prehľadov páchatelov, ktorí boli v kritickom čase pod vplyvom alkoholu, uvádza až do 86 % páchatelov najťažších trestných činov.

Vplyv drog na agresívne správanie nie je taký jednoznačný, ako je to v prípade alkoholu. Popri zisteniach poukazujúcich na to, že konzumácia drog zvyšuje agresívne správanie, napríklad Parker a Auerhahnová dospeli k záveru, že na základe prehľadu literatúry nie je možné hovoriť o preukázanom významovom vplyve užívania drog a násilia (Parker, Auernhahn, 1998). Novšie výskumy však predsa na isté súvislosti poukazujú. Reid et al. (2007) zistili, že ľudia dlhodobo užívajúci extázu prejavujú vyššiu úroveň agresivity a násilného správania. Miera prejavov agresivity pritom súvisí s veľkosťou užívaných dávok. Podľa analýzy Reida et al. sa vplyv extázy na agresivitu prejavuje najmä u ľudí s nízkou úrovňou sebakontroly.

Sociálne prostredie veľmi významne ovplyvňuje jednotlivca aj z krátkodobého, aj z dlhodobého hľadiska. Krátkodobý vplyv sa týka procesov, ktoré vyvoláva prítomnosť jednotlivca v konkrétnom sociálnom prostredí, jeho účasť v konkrétnej sociálnej interakcii a nimi vyvolaných stanov. Vo všeobecnej rovine sa dlhodobý vplyv sociálneho prostredia na jednotlivca týka najmä osvojovania si pravidiel, typických spôsobov správania a riešenia sociálnych situácií. Všeobecné charakteristiky vplyvu sociálneho prostredia na jednotlivca sa v plnej miere vzťahujú aj na agresiu.

Agresívne správanie muža voči žene sa viac odsudzuje ako agresia muža voči mužovi. Agresívne správanie mužov a žien voči sebe teda ovplyvňujú viaceré situačné faktory. Ako vymedzené faktory však aj tu majú dôležitú úlohu i vnútorné stavy vyvolané agresívnou situáciou. Eaglyová a Steffenová napríklad upozorňujú na to, že ženy si viac všímajú poškodenie, ktoré utrpí obeť, viac sa cítia vinné a viac prežívajú anxiózu. Tiež pripisujú väčší význam ohrozeniu seba v prípade agresívneho správania voči niekomu (obeť sa môže chcieť pomstiť, odplácať).

Prevalha prípadov, keď je agresorom muž spôsobila, že problematika partnerskej agresie sa často prezentuje ako otázka agresie mužov voči ženám. Orientácia na problematiku týraných žien, vyplývajúca z jej závažnosti a výskytu, sa prejavila okrem iného aj v tom, že získavanie poznatkov o páchateloch domáceho násilia sa takmer výlučne vzťahuje na mužov. Na základe výskumov sa identifikovateľné charakteristiky domácich násilníkov týkajú rôznych aspektov. Niektorí autori ich uvádzajú vo forme zoznamu charakteristík. Patrí k nim Browne a Herbert, ktorí uvádzajú nasledujúce charakteristiky spojené s násilníkymi partnermi: (Browne, Herbert, 1996 in Lovaš, 2010)

- Pocity nízkej sebaúcty a neadekvátnosti

- Pocity izolácie a nedostatky sociálnej podpory
- Nedostatok sociálnych zručností a asertivity
- Psychiatrické poruchy v minulosti ako anxieta a depresia
- Nadmerná konzumácia alkoholu a drog v minulosti
- Impulzívne správanie a problémy s antisociálnym správaním
- Panovačnosť, žiarlivosť, obavy z opustenia
- Externalizácia viny, eskalácia argumentov a prejavy agresie a násilia pri provokovaní
- Nedostatok empatie voči nadmerne závislým obetiam, čo môže byť spôsobené problémami s fyzickým alebo duševným zdravím, sexuálnymi problémami, alebo problémami počas tehotenstva a narodenia dieťaťa
- Presun zlosti vyvolanej nespokojnosťou v práci, stresom v práci alebo averznými životnými udalosťami (odlúčenie od partnera, úmrtie rodiča, dieťaťa)
- Sociálno-ekonomické problémy ako nezamestnanosť, problémy s bývaním, finančné problémy
- Trpenie násilia v detstve
- Násilie ohrozujúce správanie, používanie zbraní

Dominancia prípadov, v ktorých je domácim násilníkom muž a obeťou žena, sa odrazila v získavaní poznatkov o obetiach - ženách. Pre obeť domáceho násilia je charakteristické:

- Nízka sebaúcta,
- Pasívne mechanizmy zvládania stresových situácií,
- Vysoká závislosť od partnera,
- Úzkostlivosť a depresie,
- Sociálna izolácia,
- Zvnútornené obviňovanie sa,
- Poddajné, servilné správanie,
- Ambivalentná lojalita,
- Skreslené atribúcie vo vysvetľovaní príčin,
- Alkohol a drogy.

Bodnárová et al. (2008) zistili, že obeťami sú najčastejšie ženy žijúce v prvom manželstve, väčšina 75 % v domácnosti aspoň s jedným dieťaťom. Najčastejšie sú obeťami ženy stredného veku. Z hľadiska vzdelania sú tiež zastúpené všetky kategórie. Pri vyhnanom násilí sú najčastejšie 65 % obeťami ženy so základným a stredným vzdelaním bez maturity. Znamená to, že viac ako tretine 35 % boli obeťami so stredoškolským vzdelaním s maturitou a vysokoškolským vzdelaním. Obeťami sú ekonomicky aktívne aj neaktívne ženy.

NÁSILIE NA ŽENÁCH A MEDZINÁRODNÉ INŠTITÚCIE

Násilie na ženách sa vďaka tlaku ženských mimovládnych organizácií stalo v ostatnom desaťročí viditeľným politickým problémom aj na pôde medzinárodných organizácií a inštitúcií. Európska únia venuje násiliu na ženách pozornosť najmä v kontexte presadzovania rodovej rovnosti (napr. Stratégia rovnosti žien a mužov na roky 2010 – 2015, Európsky pakt pre rodovú rovnosť 2011 – 2015)

Rada Európy už dlhodobo venuje problematike násilia na ženách zvýšenú pozornosť. Výrazným posunom a pomocou pri tvorbe a implementácii takejto politiky je v roku 2011 prijatý Dohovor Rady Európy o prechádzaní násiliu na ženách a domácemu násiliu a o boji proti nemu. Dohovor je prvým komplexným a precíznym právne záväzným nástrojom pre predchádzanie a boj proti násiliu na ženách a domácemu násiliu na európskej úrovni. Dosiahnuté štandardy ľudských práv v dohovore sú míľnikmi pre ďalšie rokovania. Násilie na ženách a domáce násilie je v zmysle dohovoru chápané ako porušovanie ľudských práv a forma diskriminácie žien. Diskriminácia žien je popretím princípu rodovej rovnosti a rovnoprávnosti mužov a žien.

Komisia OSN pre postavenie žien pri OSN monitorujúca plnenie záväzkov zmluvných krajín k Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien vo svojich záverečných odporúčaniach nalieha na Slovenskú republiku, aby stanovila vysokú prioritu zavedeniu komplexných a holistických opatrení, ktoré by sa týkali všetkých foriem násilia na ženách v rodine a v spoločnosti.

Medzinárodnou iniciatívou na pôde OSN je aj kampaň COMMIT na podporu globálnej kampane Generálneho tajomníka OSN UNITE za ukončenie násilia na ženách.

Do riešenia problematiky násilia na ženách a domáceho násilia sa zapájajú rôzne ministerstvá a inštitúcie na národnej úrovni, ale dôležité je riešenie aj na regionálnej a miestnej úrovni. V zahraničí sa osvedčilo prijatie špecializovaných zákonov o domácom násilí a násilí na ženách, napr. Rakúsko, Česko, Španielsko.

Variabilita domáceho násilia a s tým spojená aj variabilita následkov so sebou prináša mnoho postupov a možností riešenia vzniknutej krízovej situácie. Poskytnutie rýchlej efektívnej a dostupnej pomoci ženám ohrozených násilím a ich deťom je rozhodujúcim mechanizmom pre záchranu života žien a detí, zlepšenie kvality ich života a postihovania páchatelov. Popri podporných službách je nutné zabezpečiť aj systematický, koordinovaný a špecializovaný prístup orgánov činných v trestnom konaní a zabezpečiť štandardizované postupy a metodiky pre všetky profesie, prichádzajúce do styku so ženami ohrozenými násilím. OSN a EÚ v tejto oblasti prijala viaceré závery a odporúčania a na úrovni Rady Európy existuje vypracovaný systém štandardov kvality poskytovania pomoci ženám vystavených násiliu, ktorý vychádza z dlhoročnej skúsenosti v tejto oblasti.

LEGISLATÍVNA ÚPRAVA DOMÁCEHO NÁSILIA V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

Pojem „domáce násilie“ nie je v legislatíve Slovenskej republiky definovaný, napriek tomu, že sa s ním vo viacerých predpisoch stretneme. Keďže legálna definícia domáceho násilia neexistuje, využívajú sa pri výklade tohto pojmu informácie z iných vedných odborov. V praxi sa však opakovane stretávame s tým, že domáce násilie sa stotožňuje s týraním, t.j. trestným činom týrania blízkej a zverenej osoby. Ide však o zjavný omyl, keďže Trestný zákon rieši len časť prípadov domáceho násilia, kedy je jeho závažnosť, ako aj dopady na ohrozené osoby veľmi vysoká. Skúsenosť hovorí, že domáce násilie sa začína väčšinou skutkami menšej intenzity a protispoločenskej nebezpečnosti. Z tohto hľadiska patrí ohrozenej osobe aj ochrana na rôznych úrovniach, v závislosti od miery zásahu do jej práv. V zásade platí, že násilie v akejkoľvek podobe je protiprávne a osoby ohrozené násilím je potrebné chrániť v každom štádiu ich ohrozenia. Dôsledným a včasným zásahom zodpovedných orgánov na ochranu obetí násilia je možné predchádzať vážnym a nezvratným následkom na živote nielen ohrozených osôb.

Z hľadiska práva sa ochrana ohrozených osôb prejavuje v rovine:

- ústavnoprávnej - zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov, v druhom oddieli - Základné ľudské práva a slobody - zaručuje právo na život, nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia, osobnej slobody a právo na zachovanie ľudskej dôstojnosti.
- trestnoprávnej (stíhaním pre skutky značnej intenzity kvalifikované ako trestné činy),
- občianskoprávnej (súdnou ochranou súkromia a obydlia osôb ohrozených násilím),
- správnoprávnej (sankcionovaním priestupkov, ktorých sa dopustili voči ohrozeným osobám, realizáciou ďalších oprávnení Policajného zboru (napr. vykávanie),

TRESTNOPRÁVNE ASPEKTY DOMÁCEHO NÁSILIA

V zákone č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov (ďalej len TZ) je ochrana ohrozených osôb je ochrana ohrozených osôb upravená predovšetkým v skutkovej podstate trestného činu týrania blízkej a zverenej osoby (§ 208 TZ).

Z hľadiska Trestného zákona je zadaný vzťah obeť a páchateľa prostredníctvom pojmu blízka osoba. Blízkou osobou sa rozumie príbuzný v priamom pokolení, osvojiteľ, osvojenec, súrodenec a manžel; iné osoby v rodinnom alebo obdobnom pomere sa pokladajú za navzájom blízke len vtedy, ak by ujmu, ktorú utrpela jedna z nich, druhá právom pocítovala ako ujmu vlastnú. Blízkou osobou sa na účely trestných činov vydierania podľa § 189, znásilnenia podľa § 199 ods. 2, sexuálneho násilia podľa § 200 ods. 2, sexuálneho zneužívania podľa § 201 ods. 2, týrania blízkej alebo zverenej osoby podľa § 208 alebo nebezpečného vyhrážania podľa § 360 ods. 2 rozumie aj:

- bývalý manžel / druh,
- rodič spoločného dieťaťa a osoba, ktorá je vo vzťahu k nim blízkou osobou,
- osoba, ktorá s páchatelom žije alebo žila v spoločnej domácnosti.

Skutočnosť, že obeť je vo vzťahu k páchatelovi blízkou osobou má vplyv na posudzovanie konania páchatela z hľadiska naplnenia skutkovej podstaty.

TRESTNÉ ČINY V OBLASTI DOMÁCEHO NÁSILIA

Týranie blízkej osoby a zverenej osoby podľa § 208 Trestného zákona

Páchatelom je osoba, ktorá týra blízku osobu alebo osobu, ktorá je v jeho starostlivosti alebo výchove, spôsobujúc jej fyzické utrpenie alebo psychické utrpenie:

- bitím, kopaním, údermi, spôsobením rán a popálením rôzneho druhu, ponižovaním, pohrdavým zaobchádzaním, neustálym sledovaním, vyhrázaním, vyvolávaním strachu a stresu, násilnou izoláciou, citovým vydieraním alebo iným správaním, ktoré ohrozuje jej fyzické alebo psychické zdravie alebo obmedzuje jej bezpečnosť,
- bezdôvodným odopieraním stravy, oddychu alebo spánku alebo odopieraním nevyhnutnej osobnej starostlivosti, ošatenia, hygieny, zdravotnej starostlivosti, bývania, výchovy alebo vzdelávania,
- nútením k žobrotě alebo k opakovanému vykonávaniu činnosti vyžadujúcej jej neúmernú fyzickú záťaž alebo psychickú záťaž vzhľadom na jej vek alebo zdravotný stav alebo spôsobilej poškodiť jej zdravie,
- vystavovaním vplyvu látok spôsobilých poškodiť jej zdravie, alebo,
- neodôvodneným obmedzovaním v prístupe k majetku, ktorý má právo užívať.

Domáce násilie nie je vždy takej intenzity, že naplní znaky trestného činu týrania blízkej a zverenej osoby. Útoky voči ohrozenej osobe sa môžu prejavovať ako trestné činy proti životu a zdraviu, ľudskej dôstojnosti, proti právam a slobodám a to najmä ako:

- Nebezpečné vyhrážanie (§ 360 TZ) - ide o vyhrážanie sa usmrtením, ťažkou ujmov na zdraví alebo inou ťažkou ujmou takým spôsobom, že to môže u ohrozenej osobe vzbudiť dôvodnú obavu,
- Nebezpečné prenasledovanie (§ 360a TZ) - skutková podstata nebezpečného prenasledovania spočíva v dlhodobom prenasledovaní, spôsobilom vzbudiť u poškodeného dôvodnú obavu o jeho život alebo zdravie, život alebo zdravie jeho blízkej osoby alebo podstatným spôsobom zhoršiť kvalitu jeho života tým, že páchatel:
 - a) sa vyhráža ublížením na zdraví alebo inou ujmou jemu alebo jemu blízkej osobe,
 - b) vyhľadáva jeho osobnú blízkosť alebo ho sleduje,
 - c) ho kontaktuje prostredníctvom tretej osoby alebo elektronickej komunikačnej služby, písomne alebo inak proti jeho vôli,

- d) zneužije jeho osobné údaje na účel získania osobného alebo iného kontaktu, alebo,
- e) ho inak obmedzuje v jeho obvyklom spôsobe života.
- Ujma na zdraví (§ 123, 155 a nasl. TZ) - ublížením na zdraví sa rozumie porucha zdravia, ktorá poškodenému sťažuje obvyklý spôsob života nie iba na krátky čas, čo predstavuje dobu minimálne 7 dní. Z hľadiska intenzity ohrozenia a dôsledkov domáceho násillia je najťažšou formou domáceho násillia konanie páchatela, ktoré vyústilo do vraždy ohrozenej osoby (§ 144 a nasl. TZ) alebo o pokus o spáchanie trestného činu vraždy,
- Pozbavenie osobnej slobody § 182 TZ a obmedzovanie osobnej slobody § 183 - ak násilná osoba bráni ohrozenej osobe v užívaní osobnej slobody, napr. uzamknutím v obydli, priväzovaním k predmetom v byte a pod.,
- Znásilnenie (§ 199 TZ) - donútenie k súložu, (§ 200 TZ) - sexuálne násillie - donútenie iného k orálnemu sexu, análnemu styku alebo k iným sexuálnym praktikám, (§ 201 TZ) - sexuálne zneužívanie - súlož s osobou mladšou ako 15 rokov alebo iné sexuálne zneužitie, (§ 202 TZ) - súlož alebo sexuálne zneužitie osoby zverenej do starostlivosti vo veku od 15 do 18 rokov.

TRESTNOPROCESNÉ FORMY OCHRANY OBETE DOMÁCEHO NÁSILLIA

Ochrana obete domáceho násillia sa v trestnoprávnej rovine realizuje viacerými opatreniami. Jedným z efektívnych nástrojov pomoci obeti násillia je inštitút väzby a zadržanie, resp. zatknutie podozrivého.

VÄZBA

Väzba predstavuje principiálne vhodný nástroj riešenia prípadov domáceho násillia, jej účinnosť je však značne limitovaná. Obmedzené možnosti využitia väzby vyplývajú z toho, že ide o fakultatívne oprávnenie súdu a prokuratúry, teda že ak aj podmienky na uvalenie väzby sú dané, k rozhodnutiu o väzbe nemusí dôjsť. Súd môže obvineného z väzby prepustiť a nahradiť väzbu jedným alebo viacerými primeranými obmedzeniami alebo povinnosťami, ktoré majú zabezpečiť účel väzby.

V praxi sa v prípadoch domáceho násillia väzobné stíhanie nerealizuje častokrát z dôvodu, že súd neuzná, že existujú dôvody väzby, či prokurátor ani väzbu nenavrhuje. Tiež dochádza k prepusteniu obvinených na slobodu, náhradám za väzbu. Navyše je trvanie väzby obmedzené, teda obvinený môže byť prepustený na slobodu aj z dôvodu uplynutia maximálnej doby väzby.

ZAISTENIE OSOBY

V prípade domáceho násillia je policajt tiež oprávnený obmedziť osobnú slobodu násilnej osoby formou zaistenia. Zaistiť možno najmä osobu:

- ktorá svojím konaním bezprostredne ohrozuje svoj život alebo svoje zdravie alebo život a zdravie iných osôb alebo majetok,

- pristihnutú pri páchaní priestupku, ak je dôvodná obava, že v ňom bude pokračovať, alebo ak je to nevyhnutne potrebné na riadne zistenie alebo objasnenie veci,
- ktorá sa pokúsila o útek pri predvedení a dôvodná obava z jej úteku trvá.

Ak policajt neodovzdá zaistenú osobu orgánom činným v trestnom konaní, alebo inému príslušnému orgánu, musí osobu ihneď prepustiť. Zaistenie osoby z vyššie uvedených dôvodov nesmie trvať viac ako 24 hodín od obmedzenia osobnej slobody.

Keďže vyššie uvedené inštitúty sú časovo obmedzené z hľadiska času, a najmä dôvodov, pre ktoré ich je možné voči násilnej osobe uplatniť, je potrebné častokrát zabezpečiť ochranu obete inými prostriedkami. V týchto prípadoch sú k dispozícii najmä občianskoprávne prostriedky ochrany, ktoré však musí iniciovať samotná ohrozená osoba a vykázanie, ktoré polícia realizuje z úradnej povinnosti.

VYKÁZANIE

Vykázanie je faktickým úkonom policajta, ktorým vykazuje násilnú osobu z miesta, ktoré obýva s ohrozenou osobou a to na základe toho, že podľa jeho zistení je možné očakávať zo strany násilnej osoby útok na život, zdravie, slobodu alebo zvlášť závažný útok na ľudskú dôstojnosť ohrozenej osoby. Súčasťou vykázania zo spoločného obydľia je aj zákaz vstupu vykázanej osobe do spoločného obydľia počas 48 hodín do vykázania. Na rozdiel od väzby nejde v tomto prípade o rozhodnutie, voči ktorému sa môže násilná osoba procesne brániť, keďže nepredstavuje zásah do jej osobnej slobody. Vykázanie má v tomto ohľade charakter nie sankčného, ale výlučne preventívneho prostriedku ochrany ohrozenej osoby.

VYKÁZANIE JE MOŽNÉ REALIZOVAŤ ZA SPLNENIA TÝCHTO PODMIENOK:

Dôvody vykázania:

- polícia konštatuje, že na základe zistených skutočností možno očakávať zo strany násilnej osoby útok na život, zdravie, slobodu alebo zvlášť závažný útok na ľudskú dôstojnosť ohrozenej osoby, (toto posudzuje na základe zistení od ohrozenej osoby, násilnej osoby, svedkov a najmä vzhľadom na predchádzajúce takéto útoky),
- ohrozená a násilná osoba žijú v spoločnom obydľí. Spoločným obydľím pritom je nielen byt alebo dom, ale aj akákoľvek iná nehnuteľnosť či priestor, ktorý je určený pre bývanie ohrozenej osoby, bez ohľadu na to, či tento priestor bol na takýto účel skolaudovaný alebo spĺňa požiadavky nehnuteľnosti na bývanie (rekreačná chata, unimobunka, garáž, atď.)

ROZSAH VYKÁZANIA

Rozsah vykázania sa vzťahuje nielen na spoločné obydľie, ale aj na jeho bezprostredné okolie, t.j. predovšetkým na príslušné pozemky (záhrady, prístupové chodníky...) a iné priestory (garáž, letná kuchyňa...), ktorých užívanie je spojené

s obydliím a kde prítomnosť násilnej osoby, predstavuje pre ohrozenú osobu riziko z dôvodu ich blízkosti a vzťahu k obydliiu.

ČASOVÉ OBMEDZENIE

Zákaz vstupu do spoločného obydliia a jeho okolia platí vo vzťahu k vykázanaj osobe počas 48 hodín od vykázanja. Počas soboty, nedele a sviatku sa plynutie tejto lehoty prerušuje. Plynutie lehoty pokračuje najbližší nasledujúci pracovný deň. Doručením návrhu na vydanie predbežného opatrenia na súd počas vykázanja zo spoločného obydliia, sa trvanie vykázanja zo spoločného obydliia predlžuje až do nadobudnutia vykonateľnosti rozhodnutia súdu o tomto návrhu.

Pre vykázanie nie je rozhodujúce, či ohrozená osoba má v dome alebo v byte prihlásený trvalý alebo prechodný pobyt, ani vlastnícke vzťahy k tomuto priestoru, ale výlučne skutočnosť, že toto obydlie slúži na bývanie pre ohrozenú/né osoby. Toto je jedno z najúčinnějších opatrení, ktorými disponuje polícia v oblasti domáceho násilia.

Rešpektovanie nezasahovania do vnútorného usporiadania vzťahov v rodine má v mnohých spoločenských podobu všeobecne prijímajnej normy. Rovnako má v mnohých spoločenských podobu všeobecne prijímajnej normy uznávanie práva na praktizovanie istých foriem fyzického násilia ako bitie partnera (bitie manželky), používanie fyzických trestov vo výchove detí, atď. Človek, ktorý sa takto správa, robí len to, čo ostatní, s vedomím, že má právo takto postupovať. Navonok sa pritom o týchto veciach nehovorí, čo spôsobuje, že sa len veľmi ťažko zisťuje miera a rozsah doma praktizovaného násilia. Všeobecne sa usudzuje, že doterajšie zistenia nezodpovedajú skutočnému stavu, ktorý je podstatne horší. Násilie na ženách má v podmienkach SR najmä - ale nielen - povahu domáceho násilia a preto napriek vysokému výskytu vysokú latenciu.

Napriek nespornému posunu v problematike násilia na ženách za ostatné roky je stále nutné skonštatovať, že na Slovensku chýba systémový prístup a koordinované zabezpečenie jednak pomoci ženám zažívajúcim násilie (sekundárna a terciárna prevencia), ale i systematická primárna prevencia, teda predchádzanie násiliu.

V súčasnosti Slovenská republika ešte nedosahuje všetky medzinárodné štandardy spočívajúce v efektívnom uplatňovaní systematického a celoštátne koordinovaného prístupu k problematike násilia na ženách a domáceho násilia, čím je oslabená reálna schopnosť zabezpečiť pomoc ženám zažívajúcim násilie.

Záverom je potrebné skonštatovať, že bude potrebné prijať také opatrenia a mechanizmy, aby sa rozšírili kompetencie policajného zboru a orgánov činných v trestnom konaní, aby vykázanie bolo možné na dlhší čas a nielen na 48 hodín, legislatívne zadefinovať domáce násilie v zákone a rozšíriť legislatívne kompetencie mimovládnych organizácií, ktoré majú veľmi významné postavenie najmä v rámci univerzálnej prevencie.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY:

- BODNÁROVÁ, B. et al.: Reprezentatívny výskum výskytu a skúseností žien s násilím páchanom na ženách (VAW) na Slovensku. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2008.
- BROWNE, K., HERBERT, M.: Preventing Family Violence. Chichester: Wiley, 1996
- EAGLY, A. H., STEFFEN, V. J.: Gender and aggressive behavior: A meta-analytic review of the special psychological literature. Psychological bulletin, 1986. s. 100, 309 – 330.
- LOVAŠ, L.: Agresia a násilie. Bratislava : Ikar, a. s., 2010. 197 s. ISBN 978-80-551-1752-2
- MARVÁNOVÁ-VARGOVÁ, B. et al: Partnerské násilí. Praha : LINDE, s. r. o., 2008. 159 s. ISBN 978-80-86-86131-75-4.
- MÁTEL, A.: Naše možnosti pomoci ženám - obetiam domáceho násilia. Skalica : Občianske združenie ALIJA, 2009. 200 s. ISBN 978-80-970083-1-4.
- PARKER R. N., AUERNHAHN, K.: Alcohol, drugs, and violence. Annual Review of Sociology. 1998. s. 24, 291-311.
- PIATA ŽENA: Aspekty násilia páchaného na ženách. Bratislava : Zájmové združenie žien Aspekt, 2001. 385 s. ISBN 80-85549-28-X.
- REID, L. W., ELIFSON, K. W., STERK, C. E.: Hug drug or thug drug? Ecstasy use and aggressive behavior. Violence and Victims. 2007. s. 22, 104-119.